

45, 48, 49; el-Mutaffi'n 83/10); "Öyle iken rabbınızın nimetlerinden hangisini ya-lanlarsınız?" meâlindeki âyet ise otuz bir yerde (er-Rahmân 55/13, 16, 18, 21, 23, 25, 28, 30, 32, 34, 36, 38, 40, 42, 45, 47, 49, 51, 53, 55, 57, 59, 61, 63, 65, 67, 69, 71, 73, 75, 77) geçmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Cevherî, *Şihâh*, "âyet" md.; Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "âyet" md.; İbnü'l-Esir, *en-Nihâ-ye*, "âyet" md.; *Lisânü'l-'Arab*, "âyet" md.; Mustafavî, *et-Tahkîk*, "âyet" md.; *Tâcü'l-'arûs*, "âyet" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, "âyet" md.; *Kâ-mus Tercümesi*, "âyet" md.; Buhârî, "İmân", 10, "Menâkıb", 27, "Rikâk", 19, "Bed'ü'l-halk", 88; Müslim, "Münâfikîn", 46, "Fiten", 39-41, 118, "İmân", 127-128; Tirmizî, "Tefsîr", 1; Ca'fer b. Muhammed el-Firyâbî, *Delâ'ilü'n-nübüvve* (nşr. A. Hasan Sabri), Mekke 1406/1986, s. 68; Ebû Nuaym el-Cürcânî, *Delâ'ilü'n-nübüvve*, Halep 1397/1977, s. 93, 219, 235; Bâkılânî, *el-Beyân* (nşr. Josef Maccarthy), Beyrut 1958, s. 3, 31, 33, 35; Kâdî Abdülcebbar, *Teşbîtü delâ'ilü'n-nübüvve* (nşr. Abdülkerim Osman), Beyrut 1966, II, 313, 416, 417, 509; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 105; İbnü'l-Cevzî, *Nûz-hetü'l-a'yûn*, s. 154-156; Ebû Şâme el-Mak-disî, *el-Mürşidü'l-veciz* (nşr. Tayyar Altıkulaç), Beyrut 1395/1975, s. 9-31; Kurtubî, *Tefsîr*, I, 66; Nizâmeddin en-Nisâbü'rî, *Garâ'ibü'l-Kur'ân* (nşr. İbrâhim Utve İvâd), Kahire 1381-91/1962-71, I, 29; İbn Kesir, *en-Nihâye* (Zeynî), I, 49, 51, 159, 165; a.mlf., *Tefsîr*, I, 7-8; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 249-252, 266-268; III, 8-33; Süyûtî, *el-İtkân*, I, 14-81, 184-195; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sâ'ade*, II, 380-385; *Keşfü'z-zunûn*, I, 204; *İzâhu'l-meknûn*, I, 7, 145, 183; Elmalılı, *Hak Dini*, I, 23-24, 569-570; V, 3184; M. Reşid Rızâ, *Tefsîrül-menâr*, Beyrut 1353-54 — Beyrut, ts. (Dârü'l-Ma'rife), I, 287, 417; III, 313; XI, 223, 304; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, Ankara 1983, s. 126-127; Ömer Süleyman el-Eşkar, *er-Rusûl ve'r-risâlat*, Küveyt 1405/1985, s. 121-123; Osman Kesioğlu, *Nüzûlünden Gû-nümûze Kur'ân-ı Kerîm Bilgileri*, Ankara 1987, s. 126-127; İsmail Hakkı İzmirli, "Âyet", *İTA*, I, 662-669; Ahmet Ateş, "Âyet", *İA*, II, 63-64; A. Jeffery, "Âya", *EI²* (İng.), I, 773-774.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ
ABDURRAHMAN ÇETİN

ÂYETULLAH

(آية الله)

İsnâaşeriyye Şiâs'ınm
âlim ve fakihleri için kullanılan
bir unvan.

Şiâ âlim ve fakihlerinden birinin veya bir kısmının ilmî bakımdan diğerlerinden daha üstün olduğu kanaatine varılırsa bunlara "âyetullâhi'l-uzmâ" denilir. Dinî ve ilmî bakımdan fazilet ve kemal sahibi olduklarına inanılan bu kişiler hakkında özellikle âyetullah unvanının ter-cih edilmesi, "âyet" kelimesinin Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın alâmet ve işareti gibi

mânalarda kullanılmasından ve bunla-rın ilâhî hakikatlerin tercümanı olarak kabul edilmelerinden ileri gelmektedir. Halkın şer'î ve dinî vazifelerini amelî ko-nularda yetki sahibi olan bu kimselerin sözlerine göre yerine getirmelerinden do-layı bunlara "merci-i taklîd" veya "müc-tehid-i mukalled" de denilmektedir.

Şi'ler'de âyetullah unvanı ilk defa Allâ-me el-Hillî diye bilinen Hasan b. Yûsuf b. Ali b. Mutahhar (ö. 726/1325) için kul-lanılmıştır. Nitekim *el-Bâbü'l-hâdî'âşer* ve *Nehcü'l-müstersîdîn* adlı eserlerinin mukaddimesinde Allâme Hillî'den bah-seden Cemâleddin Mikdâd b. Abdullah Süyûrî, onu "âlemler içinde Allah'ın âyeti" olarak vasıflandırmıştır. Söz konusu unvanın kullanılmasından önce Şiâ'nın önde gelen bütün âlimlerinin kendilerine has birer lakabı vardı. Meselâ *Kütüb-i Erbaa** olarak bilinen eserlerin müellifle-rinden Ebû Ca'fer Muhammed b. Ya'kûb el-Küleynî (ö. 329/941) "Sikatü'l-İslâm", İbn Bâbeveyh el-Kummî (ö. 381/991) "es-Sadûk" ve Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasan et-Tûsî de (ö. 460/1067) "Şey-hu't-tâife" unvanlarıyla anılmaktaydılar.

Safevîler devrinde ulemâ için daha çok "şeyh, molla, mevlânâ, ahund" gibi umu-mi unvanlar, Kaçarlar devrinde ise "ale-mül'hudâ, nizâmül'-ulemâ, şeriatnmedârî, sadrül'-efâdil" vb. unvanlar kullanılmıştır. Sünnîler'in öteden beri İmam Gazzâlî için kullandıkları "hüccetü'l-İslâm" tabiri, İran'da meşrutîyet devrin-den itibaren Şiâ âlimleri arasında da ge-çerli olmaya başladı. Bu devirde meşru-tiyet öncülerinden Seyyid Abdullah Bih-behânî ve Seyyid Muhammed Tabata-bâî'nin hüccetü'l-İslâm unvanı ile anıldı-ğı, bazan da ikisine birden "hücceteyn" denildiği görülmektedir. Bu sırada Şiâ arasında daha önce kullanılan âyetullah unvanı giderek yerleşmeye ve adı geçen iki âlim "âyeteyn" diye de anılmaya baş-ladı. Yine Necef'te ikamet eden ve meş-rutiyeti destekleyen Mirza Halil Tahrâ-nî, Kâzım Horasânî ve Abdullah Mâzen-derânî adlı müctehidlerin de âyetullah lakabını aldıkları bilinmektedir. Bu de-virden itibaren din âlimleri ve mezhep fakihleri hakkında "âyât-ı izâm ve hu-cec-i İslâm" tabiri de yerleşti.

Hâc Şeyh Abdülkerim Hâirî Yazdî (ö. 1355/1937) vasıtasıyla Kum şehri ilim çevresinin yeni bir şekil ve gelişme ka-zanması üzerine âyetullah unvanı civar-daki fakih ve müctehidler için de kulla-nılmıştır. Bunlar arasında, merci-i tak-lîd olan ve mensuplarının amelî görevle-

rinde rehberlik edenlere de âyetullâhi'l-uzmâ denilir. Necef'te Âgâ Hâc Seyyid Ebû'l-Hasan İsfahânî (ö. 1946) ve Kum'da Âgâ Hâc Âgâ Hüseyin Burûcirdî (ö. 1961) en önemli âyetullâhi'l-uzmâ idiler. Bu unvanla anılanlar arasında en meşhur sima olan Rûhullah Humeynî, 1979 İran İslâm inkılabından sonra "imam" unva-nıyla da anılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Habîş b. İbrâhim Tiflîsî, *Vücûh-i Kur'ân*, Tahran 1340 hş., s. 5; Reşidüddîn-i Meybedî, *Keşfü'l-esrâr ve 'uddetü'l-ibrâr*, Tahran 1330-39 hş., VIII, 546; Şerif er-Radî, *Gencîne-yi Dâ-nişmendân*, Tahran 1353 hş./1974, IV, 1-4; Hâkânî-i Şîrvânî, *Divân*, Tahran 1338 hş., s. 858; Süyûrî, *en-Nâfi'* *yeume'l-haşr ft şerhi bâ-bi hâdî'âşer*, Tahran 1366 hş., s. 1; a.mlf., *İrşâ-dü't-tâlibîn ilâ Nehci'l-müstersîdîn* (nşr. Mehdi er-Recâî), Kum 1405/1984, s. 4; *Reyhânetü'l-edeb*, I, 243; II, 399, 470; Dihhudâ, *Luğatnâ-me*, I, 228-229; Ahmed Kesrevî, *Târîh-i Meşrû-dâ-yi İran*, Tahran 1340 hş./1961, s. 379-380, 384, 387; Celâl Metinî, "Bahşî der Bâre-i Sâ-bıka-i Târîhî-yi Elkâb ve 'Anâvîn-i 'Ülemâ der Mezheb-i Şi'a", *Mecelle-i İran*, sy. 4, Wa-shington 1983, s. 560-608; Abdülazîz Sâhib-Cevâhir, *Dâ'iretü'l-Ma'ârif-i İslâmiyye-yi İran*, Tahran, ts., I, 86-87; J. Calmard, "Âyatullah", *EI² Suppl.* (İng.), s. 103-104; Hamid Algar, "Âya-tallah", *Elr*, III, 133.

MEHDİ MUHAKKIK

ÂYETÜ'L-KÜRSİ

(آية الكرسي)

Bakara sûresinin
tevhid akidesini anlatan
255. âyetinin adı.

Adını, âyetin içinde geçen ve "taht, hü-kümranlık, ilim, kudret" gibi mânalara gelen *kürsî** kelimesinden almıştır. Na-zillili Muhammed Hakkı, Âyetü'l-Kürsî'nin fazileti hakkında doksan beş hadis ve ayrıca bu âyet için doksan üç isim tesbit ettiğini kaydettikten sonra ken-disinin önem verdiği bazı delillere daya-narak âyetin kırk kadar adını zikretmek-tedir (bk. *Hâzinetü'l-esrâr*, s. 125-138). Ge-nellikle bu isimler ya Âyetü'l-kürsî'nin fazileti (a'zamül'-âyât, seyyidetü âyi'l-Kur-ân, efdalü âyi'l-Kur'ân, eşrefü âyi'l-Kur'ân) veya konusu (âyetü sıfatillâh, âyetü't-tevhîd) yahut da okunduğu takdirde sağla-yacağı faydalar (el-âyetü'l-hâfiza, el-âye-tü'd-dâfia) göz önünde bulundurularak düşünölmüş ve düzenlenmiştir.

Tamamı on cümleden ibaret olan Âye-tü'l-kürsî'de Allah Teâlâ'nın birliği, O'nun hay (daima diri) ve kayyûm (zâtı ile kaim) olduğu, uyuklama ve dalgınlık gibi be-şerî sıfatlardan münezze olup kâinatı kendi tasarrufunda bulundurduğu, O'nun